

videre at tage til indtægt for de faktiske forhold. Klagerne havde ofte karakter af at være en undskyldning over for f.eks. dronning Sofie Amalie, når amtmænd, amtsskriver og ridefoged skulle forklare, hvorfor hun ikke fik de indtægter af amtet, hun mente at kunne tilkomme.

Hans Stanges livsbane vidner dermed om en bonde, som midt i livet skilte sig ud fra sine fæller ved at påtage sig at drive jord inde på Falster. Han var da også efter alt at dømme en ambitiøs bonde, og det var formodentlig baggrunden for, at han blev foged på Hasselø, da hvervet blev ledigt. Samtidig oplevede hans fæller nogle mærkbare forværelser i vilkårene for at være bonde på øen. Efter denne indføring i baggrundsforholdene på Hasselø og i Hans Stanges livsbane, er det nu tiden til at redegøre for trolddomssagen og dens forløb. Først er det dog på sin plads at præsentere den lovgivning, som vedrørte trolddom.

Lovgrundlaget for trolddomssagerne i slutningen af 1600-tallet

Trolddomssagerne mod fogeden Hans Stange og de øvrige falsterske sager foregik fra efteråret 1692 og frem. Derfor var lovgrundlaget *Christian den femtes Danske Lov* fra 1683.⁹⁶ I lovens 6. bog er der fem paragraffer, som vedrører trolddom. I disse paragraffer sondres der mellem tre forskellige former for trolddom. De to af dem vedrører trolddom, anvendt med det formål at skade andre, det vil sige ondsindet trolddom eller sort magt. Den sidste form vedrører trolddom, anvendt for at helbrede andre, det vil sige hvid magi. De resterende paragraffer vedrører personer, der havde gjort brug af troldfolkenes kunnen, og hvad der skulle ske med anklagede, der flygtede.

Skellet mellem ondsindet trolddom og trolddom, anvendt for at hjælpe andre, var en videreførelse af de retsregler, der var gældende gennem det meste af 1600-tallet, idet denne skelnen stammede fra Christian den fjerdes forordning om trolddom fra 1617. Det nye i *Danske Lov* var, at man opdelte ondsindet trolddom i tilfælde, hvor der var en pagt med djævelen, og tilfælde hvor en pagt ikke forelå eller kunne påvises.

⁹⁶ Hvor intet andet er anført, baserer gennemgangen af lovgrundlaget sig på Merete Birkelund: *Troldkvinden og hendes anklagere*. Århus 1983 kapitel 6 pp. 26-40. Værket er et omarbejdet speciale.

Hans Stange blev tiltalt efter den nye paragraf om "galne og indbildte kunster",⁹⁷ det vil sige ondsindet trolddom uden en djævelpagt. Historikeren Merete Birkelund anfører, at denne paragraf skal ses som en tillem্পning af lovgivningen til praksis, idet mange var blevet dømt som troldfolk med henvisning til deres ondsindede gerninger, men ikke med henvisning til en egentlig djævelpagt.⁹⁸ Alex Wittendorff lægger til gengæld vægt på de mere teologiske overvejelser i tiden, idet han anfører, at paragraffen skal ses som et udtryk for datidens opfattelse af, at djævelen kunne bemægtige sig et menneskes ånd, uden at personen selv var klar over det. Det var dog ikke nogen ny tanke i 1683, men han går ikke ind i, hvorfor paragraffen kom ind i *Danske Lov*.⁹⁹

Strafudmålingen i *Danske Lov* var at blive kastet levende på bålet ved en egentlig djævelpagt. Var der tale om ondsindet trolddom uden en pagt, skulle den dømte miste sine ejendele og arbejde på livstid på Bremerholm, hvis det var en mand, eller i Spindehuset for kvindernes vedkommende.

Personer, der brugte trolddom for at helbrede andre eller lignende, skulle landsforvises, ligesom de også mistede deres ejendele.¹⁰⁰

Med *Danske Lov* blev proceduren i trolddomssager parallel med andre straffesager, det vil sige sager vedrørende forbrydelse og straf.¹⁰¹ Man bibeholdt en over 100 år gammel regel om, at dødsdomme ikke kunne eksekveres, førend landstinget havde stadfæstet dommen, og fra 1686 blev reglen udbygget ved en bestemmelse om, at trolddomssager også skulle prøves ved Højesteret.¹⁰²

⁹⁷ *Danske Lovs* sjette bogs første kapitels 10. artikel. V. A. Secher: *Kong Christian den Femtis Danske Lov*. København 1891.

⁹⁸ *Troldkvinden og hendes anklagere* p. 31.

⁹⁹ Alex Wittendorff: "Trolddomsprocessernes ophør i Danmark" i *Historisk Tidsskrift*. Bind 92. 16. Række. Bind I København 1992 p. 9. Alex Wittendorff henviser til et skrift af Jens Dinesen Jersin fra 1631. Artiklen er en redigeret og udvidet udgave af hans opposition ved Jens Chr. V. Johansens disputatsforsvar.

¹⁰⁰ I lovtæksten i *Danske Lov* skelnes der mellem at miste (eller forbyrde) sin "hovedlod" i forbindelse med ondsindet trolddom uden djævelpagt (§ 10) og at miste sin "boslod" i forbindelse med venligsindet trolddom (§ 12) (V. A. Secher: *Kong Christian den Femtis Danske Lov*. København 1891). Ifølge *Ordbog over det danske Sprog*. København 1920 bind 2 p. 1066 (opslaget "Boeslod") er boslod og hovedlod dog det samme. Det er derfor ikke helt klart, hvorfor der skelnes mellem betegnelserne. Begge ord henviser til en persons formue fra regnet gæld.

¹⁰¹ *Ordbog over det danske Sprog*. København 1920 bind p. 269 (Opslaget "Strafferet").

¹⁰² Se *Danske Lovs* første bogs 24. kapitels 51. artikel (V. A. Secher: *Kong Christian den Femtis Danske Lov*. København 1891) samt Jens Chr. V. Johansen: *Da Djævelen var ude... Trolddom i det 17. århundredes Danmark*. Odense 1991 p. 33.